

**ДА СИ КУПИШ ОСМАНСКИ ДЪЛГ ПРЕДИ ФАЛИТА:
НЯКОИ НАБЛЮДЕНИЯ ВЪРХУ ЕМИСИЯТА НА НОВИ ОБЛИГАЦИИ
(ESHAM-I CEDID) ОТ 1871 – 1872 Г.**

Християн АТАНАСОВ

Received: 1.09.2021

Available online: 1.12.2021

***Abstract:** At the end of 1871 the Ottoman government initiated emission of internal debt. The goal was to raise funds for the construction of railways in Anatolia. New bonds (esham-ı cedit) have been issued for a period of ten years, with an annual interest rate of 10%. The securities were offered for purchase to Ottoman subjects not only in Constantinople (Istanbul) but also in the Ottoman provincial centres. The available scattered and incomplete records suggest significant interest in the new bonds. Therefore, the emission can be considered successful, and the Ottoman government managed to sell its securities under the initially proposed conditions.*

It is important to be mentioned that apart from private individuals, provincial institutions such as orphans' funds (eytam sandığı) and city councils (belediye meclisi) also invested their capital in the new bonds. These investments are particularly indicative and raise a number of questions. In addition, the emission itself and the purchase of securities took place at a time when the Ottoman financial system definitely did not enjoy a good reputation and its indebtedness to external creditors was a well-known fact. Eventually, the Sublime Porte went bankrupt in 1875. The article presents the author's initial observations, and the conclusions cannot be considered definite. However, the information about the emission of securities from 1871–1872 suggests both the personal interest of investors and the ability of the Ottoman centre to skilfully use the assets of provincial institutions to finance its infrastructure projects.

Key words: Ottoman Empire, internal debt, new bonds (esham-ı cedit), bankruptcy, Danube Vilayet

JEL: N23, N25, G23, G33

Въведение

Финансовите инструменти, използвани от османското правителство за привличане на средства от вътрешния финансов пазар, не са нова тема и в тази посока

са публикувани немалки приноси (Radushev, 1995; Tsvetkova, 1960). Промените и еволюцията на тези инструменти, случили се през XVIII и особено през XIX в. обаче, са все още въпроси, които се нуждаят от допълнителни проучвания. Налични са някои добри обобщения (Alper & Anbar, 2010; Çizakça, 2016), но има доста какво да се направи по отношение представянето и анализа на конкретни емисии с ценни книжа, насочени към вътрешния финансов пазар и особено относно участието на инвеститори (мюсюлмани и християни) от османските провинции във финансовите операции на Високата порта.

Тук ще се опитам да направя стъпка в посока по-доброто познаване на някои емисии и конкретно ще представя емитирането от страна на Министерството на финансите на нови облигации (*esham-ı cedid*) случило се в края на 1871 и началото на 1872 г. Емисия, която има за цел да събере 1 000 000 златни турски лири, чрез продажба на книжа носещи годишна лихва в размер на 10%, за срок от десет години. Облигациите са отпечатани в Цариград (Иstanbul), но са разпратени в провинциите и там са предлагани на местните жители като е направена и съответната рекламна кампания в пресата. Конкретно за българските земи – книжата са закупувани в Дунавския вилает, а жителите на областта са информирани регулярно от местния официоз – вестник „Дунав“.

В статията ще представя накратко самата емисия – тя е нормативно уредена от османското правителство, и съответно, доколкото ми позволяват източниците, купувачите на облигациите – жители на различни градове и села, и някои провинциални институции. За градиво на своето изследване и анализ използвам споменатия вестник „Дунав“, който е много последователен и подробен в представянето на емисията пред жителите на Дунавския вилает и някои единични документи на османски език, съхранявани в отдел „Ориенталски сбирки“ към Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ (НБКМ). Имах възможността да проучва и някои архивни материали от Османския архив в Истанбул – било в тяхната цялост, било само на ниво описание – за някои регистри, които не са цифровизирани и съответно не са достъпни през информационната система на институцията и следва да се обработят на място, което поради Covid-19 пандемията, към момента, е на практика невъзможно¹.

¹ Благодарности на проф. Мурат Чизакча (Murat Çizakça) за това, че ми сподели своето изследване посветено на вътрешните дългове на Османската империя, също и на Невена Митрева от Исторически музей – Самоков, с която имахме няколко разговора в опит да се идентифицират лицата на чието име са закупени облигации, и които са били жители на града. Част от документите са издирени и във връзка с работа по проект: „Информационен портал за архивно-документалното наследство на Българското възрождане“ – Договор № КП-06-Н 25/2 от 13.12.2018 г., и анекс към договора с номер:

Това, което е видно на този етап е, че в османски ценни книжа са инвестирани широка група от хора (вероятно от по-имотните) – мъже и жени, мюсюлмани и християни (конкретно българи), жители на села и градове от Дунавския вилает и други части на империята. На този етап не може да се възстанови цялостната картина и да се направи пълнокръвен анализ, но и така поднесени данните са интересни и очертават перспективите за нови изследвания.

Пътят към османския фалит

Тук ще представя конкретната икономическа ситуация, която, въпреки липсата на достатъчно архивна информация, може да подсказва някои възможни крайни резултати. Важно е да се уточни, че емисията на ценни книжа, която е фокус на статията, е пусната точно в навечерието на някои ключови международни (икономически) и вътрешни (политически) събития. Но нека разясня в резюме за какво става въпрос.

Външните дългове

През 1854 г., в разгара на Кримската война (1853–1856), османското правителство взема своя първи външен заем. До този момент империята успява да покрие дефицитите в държавната хазна не толкова чрез консолидация на бюджета и реформи, а взимайки вътрешни заеми и чрез девалвации. Този външен заем ще се окаже първи от многото, които са получени впоследствие (таблица 1).

Таблица 1.

Суми (£Т, 000 – турски златни лири) по османските външни заеми (1854–1879)

Година	Номинал на заема	Процент емисия (%)	Получена сума		Лихвен процент	
			бруто	нето	номинален	реален
1854	3300	80.0	2640	2515	6	7,9
1855	5500	102.6	5644	5582	4	4.0
1858	5300	85.0	4180	3784	6	8.7
1859	2200	62.6				
1860	2241	62.5	1401	1356	6	9.8
1862	8800	68.0	5984	5665	6	9.4

ФНИ-2912 от 17.12.2020 г., подкрепен от Фонд „Научни изследвания“ при Министерството на образованието и науката на Република България.

1863	8800	71.0	6248	5480	6	9.7
1865a	6600	66.0	4356	4069	6	9.7
1865b	36,200	60 ок.	21,800	21,800	5	8.3
1869	24,444	54.0	13,200	12,711	6	11.5
1870	34,848	32.1	11,195	10,498	3	10.0
1871	6270	73.0	4577	4452	6	8.5
1872	5302	98.5	5222	5116	9	9.3
1873a	22,252	54 ок.	12,054	12,054	5	9.2
1873b	30,556	54.0	16,500	15,889	6	11.5
1874	41,000	40 ок.	16,600	16,600	5	12.3
1877	5500	52.0	2860	2860	5	9.6
1879	8725	100.0	8725	8725	5	5.0
Всичко	256,138		143,186	139,156		

Източник: Owen, 2009, p. 104; виж и малко по-различните стойности в: Birdal, 2010, p. 28.

Най-изгодно за османското правителство, от гледна точка на реалната лихва, е сключен договорът от 1855 г. – лихвата е едва 4.0%. Тези условия обаче никога не се повтарят. Напротив, с течение на времето лихвените проценти по заемите непрекъснато се вдигат. Невъзможността на империята да намали своята администрация, да проведе някои реформи и да води по-разумна финансова политика кара западните банкери и инвеститори да преценят османския дълг като рисков, и съответно лихвите достигат 11.5% и дори до 12.3% (Owen, 2009, p. 104).

Ситуацията се влошава през 70-те години на XIX в. Първо избухва кризата от 1870 г. (Eldem, 1999, p. 127), а през 1873 г. става срив на борсата във Виена. Информацията за виенския борсов крах достига и до османските балкански провинции. По този повод „Дунав“ пише: „Една страшна търговска криза е избухнала във Виенската борса и сехимите и акциите на разните заеми са спаднали твърде много. Във вестниците още не са ся видели някои точни сведения и подробности за тази криза, но от друга страна съ жалост ся известяваме, че стотини къщи испаднали и спрели търговските си зимания и давания, борсата ся затворила, и големите банкери ся събрали да размислят и земат нуждните в тоя случай предупазителни мерки“². Случилото се в австрийската столица бързо се пренася в останалите части на света и се отразява негативно на османската икономика в дългосрочен план. За период от около двадесет години спадат цените на зърнените храни, което води до свиване на селскостопанското производство и износа

² Дунав, IX, 773, 9 май 1873.

на империята (Patuk, 1984, p. 112).

Влошената международна конюнктура, наред с редица вътрешни фактори, води до това, че правителството не може да посрещне плащанията по външните дългове. Така на 6 октомври 1875 г. Махмут Недим паша, новоназначения велик везир, обнародва декрет, съгласно който правителството ще заплаща облигациите по дълговете наполовина (Birdal, 2010, p. 40). През март месец на следващата година плащанията всъщност спират напълно и „половинчатата неплатежеспособност“ се превръща в официален фалит. Така повече от двадесет години след взимането на първия чуждестранен заем – Османската империя банкрутира (Eldem, 2005, p. 440).

Съпътстващите и следващи турбулентни в политическо и военно отношение събития (въстанията в Херцеговина, Босна и България и войните със Сърбия и Русия) допълнително влошават финансите на държавата и през 1881 г. се създава Администрацията за османския публичен дълг (АОПД), която на практика поставя европейски контрол върху значителни части на османските финанси с цел да осигури редовни плащания на останалите задължения, които междуременно са редуцирани наполовина. Така за повече от три десетилетия, до избухването на Първата световна война, значителна част от османските приходи ще се контролират пряко от АОПД и ще обслужват плащанията по външния дълг (Patuk, 2000, p. 214).

Вътрешните дългове

Освен от международните пазари османците съумяват да получават заеми и от вътрешни кредитори. Предимно от цариградски евреи, арменци и гърци. Така например около 1840 г. банкери от гръцката диаспора основават няколко частни банкерски къщи, които се специализират в операции по вътрешния дълг на империята и оцеляват поне до 80-те години на XIX век (Minoglou, 2002, p. 129). Тук няма да навлизам във въпроса в дълбочина, а само ще маркирам, че за относително краткия период от ноември 1871 г. до януари 1872 г. Портата заема 1 600 000 турски лири (с лихва 15%) от консорциум оглавяван от гръцкия банкер и финансист Георгиос Зарифис (Georgios Y. Zariphis), 600 000 турски лири при същата лихва от банкерите Андреас Сингрос (Andreas Syngros) и Георгиос Корониос (Georgios Koronios) – Syngros, Koronios & Partners, и прочее (Clay, 2000, p. 169).

Заемите се оформят по различен начин, но след средата на XIX в. се появяват и различни видове държавни ценни книжа – сред тях са т.нар. сехими (от *esham*, мн. ч. на арабската дума *sehm*, означаваща част, дял.) (Çizakça, 2016, pp. 5-6). Корените им може да се търсят в системата на откупвачеството на данъци – илтизам (*iltizam*) и по специално маликянето (*malikâne*), но претърпяват значителна

еволюция с течение на времето (Çizakça, 2016, p. 9; Alper & Anbar, 2010, p. 35-36). Именно на една такава емисия на нови държавни облигации (*esham-ı cedid*) е посветена настоящата статия. Тема, която, по мое мнение, е почти напълно непозната за българската историческа наука.

Трябва да отбележа, че участието на християни, и конкретно на българи, в търговете за откупуване на данъци е добре изследвано в историографията и са публикували значителни приноси в това отношение (Lyberatos, 2010; Yaneva, 2011). Не така обаче стои въпросът по отношение на жителите и институциите от османските провинции на Балканите, които са закупували ценни книжа и са били вътрешни кредитори на османското правителство. Налична е значителна празнота, която тепърва трябва да се запълни.

Емисията нови облигации (*esham-ı cedid*) от 1871 – 1872 г.

Условията

В края на 1871 г. османското правителство започва инициатива по емитиране на нови държавни облигации (*esham-ı cedid*). Чрез тях следва да се събере сума, която не е никак малка – „двесте хиляди кесии“, или общо 100 милиона гроша, или 1 милион османски златни лири³. Идеята на правителството е по този начин да се съберат необходимите средства за „построението на Никомедийският и Ески-Шехирският железни пътища, които ще бъдат като източник и началото на обогатяването и пълното блаженство на Мала Азия“. За целта се планира издаването на сехими, които са сравнително дългосрочни – за десет години и ще носят 10% годишна лихва на притежателите им. Ценните книжа ще могат да се продават не само в Цариград, но и в османските провинции, които по този начин също ще бъдат въввлечени във финасирането на инфраструктурния проект⁴.

В началото на 1872 г. вестник „Дунав“ публикува и нормативния документ („Устав на новоотворените сехими в брой за двесте хиляди кесии“ от 6 януари 1872 г.)⁵, който регулира процедурите около облигациите. Общо 10-те члена са крайно интересни и затова мисля да ги представя малко по-подробно тук. Членове 1 и 2 определят номинала на отпечатаните облигации и се уточнява, че те ще могат да бъдат закупени не само в Цариград (Истанбул) – от Министерството на финансите, но и в провинциите (от местните правителствени каси), като вилаетския управител има

³ Колко гроша съдържа една кесия виж: Vekov, 2015, а курсът между сребърния грош и златната лира е 100:1, за това виж: Pamuk, 2000, p. 208.

⁴ Дунав, VII, 638, 29 декември 1871; Виж също: Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (ДАВОА), İ.MMS., 42, 1728 (21 декември 1871 г., 8 шеввал 1288 г.).

⁵ Виж низамнамето (*nizamname*) също тук: ДАВОА, İ.MMS., 42, 1737 (6 януари 1872 г., 24 шеввал 1288 г.).

ангажимента да съобщи на финансовото министерство и съответно закупилият облигациите да получи надлежно берат (*berat*). Уточнява се, че притежателите на стари облигации ще могат да ги заменят за нови, при положение, че отстъпят 20% от лихвата им (чл. 3), а бератът ще може да бъде променян, в разстояние на десет години, безплатно само веднъж (чл. 4). Сехимите ще се купуват в сребърни монети, с номинал 20 гроша, а годишната лихва ще се заплаща на четири падежа (*taksit*) – в края на март, юни, септември и декември. Ако облигациите не са закупени в началото на определеното тримесечие – в края му се заплаща дневна лихва, съобразно времето изтекло след закупуването им (чл. 5 и 6). Член 7 регулира къде ще се заплащат вноските по лихвите – в „Главното управление на гюмрюците“, ако сехимите са закупени в Цариград, или в касите на провинциалните градски центрове. Ако притежателят на облигации дължи данъци или друг дълг на правителството – то сумата по лихвата му се приспада от него. Описани са и различните писарски такси (*kaydiye*) – при предаване на берата, при продаване на облигациите, също и процедурата по издаването на новия берат на евентуален прекупвач (чл. 8 и 9). Член 10 постановява, че сехимите могат да преминават в наследство, а едва в случаите, когато собственикът им няма наследници, облигациите се прибират от държавното съкровище⁶.

По сетне, през февруари 1872 г., „Дунав“ публикува материал и за номинала на новите сехими⁷, а в края на февруари са обнародвани някои други допълнения. Така например се уточнява, че за разлика от старите облигации, които, ако изгорят или се загубят, притежателят им се лишава от тях, то за новите, „ако пак недей Боже изгори или ся изгуби берата на тия сехими, името на притежателя му понеже е забележено, той като извести работата, ще ся зима един нов берат“. Освен това се посочва, че ценните книжа ще може да се дават в залог, след като се извести съответния финансов чиновник. Постановява се, че, като един вид гаранция, в касите се пазят по 1 000 кесии (т.е. 500 000 гроша) и притежатели на облигации с по-ниска годишна лихва (до 500 гроша) могат в случай на нужда да получат парите си обратно, като предадат в касата берата си. Добавя се, че чрез пресата ще се известява колко средства от тази гаранция са останали в касата и колко души са си продали бератите, и са си възстановили вложената сума. Описва се и процедурата по завещаването на сехимите за богоугодни цели, а важно постановление се съдържа и за сираците и управляващите сирашки имоти⁸. Гарантира се също така, че лихвите на новите сехими ще се изплащат в срок „от гюмрюшките имоти, защото за тях са е отворила една особна каса. От тия каси всеки един без никаква мъчнотия ще си зима такситите [т.е. сумата от лихвата за

⁶ Дунав, VII, 643, 16 януари 1872.

⁷ Дунав, VII, 648, 2 февруари 1872.

⁸ Виж по-долу в текста.

тримесечието, Х.А.] в денят, в когото ся падат, без да ся прокарва време с: днес си върви, та ела утре и пр. Всичко това делом ще ся докаже всекиму“⁹.

Без да се спирам подробно върху администрацията, която менажира предлагането на новите облигации, ще маркирам, че през месец юли на 1872 г. „Дунав“ пише, че някой си Мустафа бей, който до момента е бил „директор в писалището за обикновените сехими“, се назначава „директор на новите сехими“ и съответно се повишава в ранг¹⁰.

Инвеститори

Важното в случая е, че облигациите реално достигат от османските провинции и изглежда се радват на значителен интерес. След като обнародва устава на сехимите, „Дунав“ известява, че ценните книжа са получени в центъра на Дунавския вилает – гр. Русе и започва тяхното предлагане на местните жители. Така в брой от 23 януари 1872 г. дословно четем: „За да ся възползоват от тия сехими и веляетските жители, главното веляетско управление донесе едно количество сехими от Цариград, от които си испратиха на мютесарифлиците и окръжията, за да ся продадат на ония, които би желали да си купят от тях. Сехимите ся намират за продан при веляетският дефтердарин в Русе, при мютесарифите в санджаците и при каймаките в окръжията“¹¹. Впоследствие, в няколко броя, вестникът непрекъснато ги рекламира сред населението, публикувайки разяснителни известия и напомняйки, „че които желаят да си купят от тия нови сехими, нека ся отнесат до веляетският дефтердарин в Русе, до мютесарифите в санджаците и до каймаките в окръжията“¹².

Разяснителната кампания на вестника изглежда дава резултат, защото през юни 1872 г. се съобщава, че облигациите се пласират добре, а стойността на закупените възлиза на 4 000 кесии (20 000 златни лири): „Новите сехими, които ся издадоха от Имп. Съкровище за посрещанието на разноските на Измидския железен път, който са прави за сметка на правителството, с благодарение ся приели по всяко място в държавата, и само в Дунавската област ся продали от тях за 4 000 кесии“¹³.

⁹ Дунав, VII, 654, 27 февруари 1872. Виж и съобщението за допуснатата грешка в публикацията в един от следващите броеве: Дунав, VIII, 660, 19 март 1872.

¹⁰ Дунав, VIII, 692, 12 юли 1872.

¹¹ Дунав, VII, 645, 23 януари 1872.

¹² Дунав, VII, 646, 26 януари 1872; Дунав, VII, 650, 13 февруари 1872; Дунав, VII, 651, 16 февруари 1872; Дунав, VII, 652, 20 февруари 1872; Дунав, VII, 653, 23 февруари 1872.

¹³ Дунав, VIII, 682, 7 юни 1872.

Частни лица

За момента не може да се открие обобщаваща информация за лицата закупили емитирания от османците вътрешен дълг. Издирените източници ни представят един доста широк първоначален профил на инвеститорите. От един илмюхабер (*ilmühaber*, временен документ за закупени облигации, който да служи за гаранция до връчването на берата) става ясно, че на 11 септември 1873 г. Йомер Мустафа ефенди, син на Хюсеин – писар 2-ри на батальон (*tabur kâtibi*), от 3-ти полк (*alay*) на I-ва армия, жител на Румели Хисар (дн. кв. на гр. Истанбул), махала хаджи Кемаледдин, е закупил облигации на стойност 8 000 гроша¹⁴. На следващия ден облигации закупува и някой си Мустафа ефенди – на стойност 6 000 гроша¹⁵. Тук ще напомня, че съгласно правилата, при загуба на берат, инвеститорият следва да обнародва известие три пъти в пресата и поради това са налични сведения за някои купувачи на нови сехими, загубили своя документ за собственост. Така вестник „Дунав“ съобщава: „Мустафа Рифат бей, от писарите в писалището на кореспонденциите при Министерството на външните работи понеже е изгубил бератите на дванадесет нови сехими, които притежава с годишна лихва от шеснадесет хиляди гроша“¹⁶. Всъщност това е и най-големият инвеститор, за който до момента са налични данни. Ако се доверим на точността на публикуваното известие излиза, че въпросният Рифат бей е инвестирал в нови сехими общо 160 000 гроша – една внушителна за времето си сума. Бератът за закупен сехим, за неуточнена сума, си загубил и Хаджи Муса, от село Сава, Провадийско¹⁷.

Облигации купуват и жени мюсюлманки от различни краища на империята. Например съпругата на каймакама на Айвалък (дн. гр. Айвалък, Р. Турция) – Хайдийе, дъщеря на хаджи Али – закупила сехими на стойност 20 000 гроша¹⁸. Фатме Зийя, дъщеря на Абдуллах(?), която купува облигации на стойност – 42 000 гроша¹⁹, също и Ипезаде Есма, дъщеря на покойния Мустафа и съпруга на Салих ефенди, която пък инвестира в сехими общо 26 500 гроша²⁰. В дефтер на дадените суми по падежи (*taksit*) на новите облигации от данъчните приходи на

¹⁴ Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ (НБКМ), Ориенталски сборки, Ф. 165, а.е. 322, л. 5.

¹⁵ НБКМ, Ориенталски сборки, Ф. 165, а.е. 322, л. 1.

¹⁶ Дунав, X, 864, 14 април 1874.

¹⁷ Дунав, XI, 973, 21 май 1875.

¹⁸ НБКМ, Ориенталски сборки, Новопридобита турска архива (НПТА) XIX 26/110, л. 1 (7 септември 1873 г.).

¹⁹ НБКМ, Ориенталски сборки, НПТА XIX 26/110, л. 2 (5 септември 1873 г.).

²⁰ НБКМ, Ориенталски сборки, НПТА XIX 26/110, л. 3 (4 септември 1873 г.).

Търновския санджак за периода от 13 юни до 12 юли 1876 г. е записано, че е платена лихва в размер на скромните 50 гроша на Есма Аделе ханъм, съпруга на хаджи Ахмед ага, от Осман пазар (дн. гр. Омуртаг)²¹. „Дунав“ публикува известия за загубени берати от жени, отново мюсюлманки. Така се разбира, че Междбуре ханъм е загубила берата за облигациите си, носещи годишна лихва от 1 890 гроша²². Бератът за закупени сехими с годишна лихва в размер на 1 750 гроша губи и Нефисе, дъщеря на хаджи Мустафа ефенди – известие за това има в два броя на вестника²³.

Облигации закупуват и християни. Това е видно от цитирания по горе дефтер за Търновския санджак, в който измежду другите са вписани и български имена: Велико, син на Стоян, от Къзган (дн. гр. Котел), на когото са платени 125 гроша; на Велико, син на Божил, също от Котел – 125 гроша и т.н.²⁴ „Дунав“ съобщава за загуба на берата на арменец, вероятно от Русе: „Калчин оглу Бабиб Киворкъ, от по първите сарафи, и жителъ на махалата на Гидик паша, е изгубил бератът на новия си сехим, когото притежава с годишна лихва от три хиляди гроша, под брой 194“²⁵.

Институции

Крайно интересно е, че в ролята на инвеститори в османски ценни книжа са влизали освен частни лица и местни институции. Така различни източници недвусмислено доказват, че сирашките каси (*eytam sandığı*) са вложили суми за покупка на нови сехими и по този начин изглежда са се опитвали да увеличат имотите на сираците, а от друга страна това е и полезно за османското правителство, доколкото то лесно успява да акумулира местни капитали за финансиране на свои ключови проекти. Възможността сирашки пари да се инвестират в облигации е регулирана скоро след самата емисия²⁶. Вестник „Дунав“ съобщава, че ценните книжа могат да се купуват и от сирашките каси, а самите сираци ще имат възможността да получат парите си, използвани за закупуване им, веднага след като навършат пълнолетие: „...Шейх юл Ислямът обяви, че от тия сехими могат да ся купуват и за сметка на сираците с имението, което би им останало наследство от родителите им. Когато със сирашките пари ся купи един сехим, при

²¹ Дефтерът е с дата: 2 август 1876 г. Виж: НБКМ, Ориенталски сборки, НПТА XIX 18/36, л. 1.

²² Дунав, X, 864, 14 април 1874.

²³ Дунав, X, 932, 15 декември 1874; Дунав, X, 933, 18 декември 1874.

²⁴ НБКМ, Ориенталски сборки, НПТА XIX 18/36, л. 1.

²⁵ Дунав, X, 864, 14 април 1874.

²⁶ ДАВОА, Ĭ.MMS., 42, 1741. Няколко съобщения (*ilânname*) и доклади по този въпрос (27-29 януари 1872 г., 16-18 зилкаде 1288 г.).

пораствованиято на сиракът, ако поиска да земе стойността му, министерството на финанците ще му я дава, и то само от едно почитание към сирачеството. В случай пък ако умре сиракът, и парите му излязат в распределение между наследниците; министерството ще дава стойността на сехимът, по решение на веро законното съдилище. Такива са привилегиите, които ще имат сираците в купуването на сехими²⁷. В „Официално известие“, публикувано в един от следващите броеве, вестникът отново уточнява: „Ако ся купят от тия сехими за някой сираци, които имат пари, тий кога порастат, ако нещат сехимите, но си поискат парите, ще си занасят сехимите и ще им ся дават парите; обаче това правило ще ся следва само за сираците“²⁸.

Всъщност инвестирането на сирашките имоти в новите облигации е сравнително добре документирано с примери от Самоков и Ловеч, и е било по-скоро честа практика. Ще изкажа хипотезата, че това се инициира от директорите (*müdir*) на сирашката каса в съответния околийски център, доколкото самите деца, останали без родители, са нямали право да се разпореждат с имотите си до навършване на пълнолетие. Известно е, че, в периода след емитирането на новите сехими, управители на институцията в Самоков са били: Илияс ефенди, Мевтиш ага и Ахмед ефенди, а в Ловеч – Мехмед бей, Хасан ефенди и Хафъз Нури ефенди (Manolova-Nikolova & Atanasov, 2019, pp. 74-75). По всяка вероятност измежду тях трябва да се търси конкретното лице взело решение да инвестира суми от имотите на сираците в османски ценни книжа.

Освен това са налични временните свидетелства (*ilmühaber*) на тримата синонове (Христо, Георги и Васил) на покойния Петре, от махалата Коджа Папас, от град Самоков, от името на които директорът на касата, без да е упоменат изрично, е инвестирал по 1 500 гроша за всеки един (общо сумата възлиза на 4 500 гроша), купувайки им сехими на 12 септември 1873 г.²⁹ Същото се потвърждава и от регистър, в който се съдържат сведения, че операции с нови сехими продължават да се финансират със средства на сираци от Самоков и през следващите години³⁰.

От споменатия по-горе дефтер, за платените дялове по падежите (*taksit*) на лихви по новите облигации в Търновския санджак, се разбира също така, че са изплатени суми на сираци живеещи в махали на град Ловеч и селища около града. Например на сирака на Молла Сюлейман – Мустафа, от село Извор-и Мюслим

²⁷ Дунав, VII, 649, 6 февруари 1872. Виж също: DABOA, MAD.d., 12732, за привилегиите на сираците на починали собственици на облигации (11 март 1872 г., 8 мухаррем 1289 г.). Цитира се по описание.

²⁸ Дунав, VII, 654, 27 февруари 1872.

²⁹ НБКМ, Ориенталскибирки, Ф. 165, а.е. 322, л. 2-4.

³⁰ DABOA, MAD.d., 14141 (18 март 1875 г., 10 сефер 1292 г.). Цитира се по описание.

(дн. с. Български извор), от каза Ловеч – 62 гроша и 20 пари; сирака Мехмед, син на Хасан, син на Мустафа, от ловешката махала Чауш Мехмед – лихва в размер на 50 гроша; на сирака Хасан, син на Мустафа Пехливан, син на Хюсейн, от село Лешниче (дн. с. Лешница), Ловешко – лихва в размер на 50 гроша, и така на още няколко деца останали без родители от града и околността³¹.

Освен тази кредитна институция инвестиции в новите османски облигации изглежда са правила и градските съвети (*belediye meclisi*), които се създават през 60-те години на XIX в. в Дунавския вилает и по-сетне в другите провинции на империята. В османските статистически годишници (*salname*) се съдържат сведения, че видинския градски меджлис е инвестирал 200 00 гроша „в нови облигации“ (*esham-ı cedid üzerinde*) и те фигурират сред активите на съвета за периода от 1873/74 г. до 1877/78 г. (Atanasov, 2020, pp. 138-139, 142). Освен този случай са налични и податки, че подобни инвестиции са направили градските съвети на Разград и Тутракан³².

Трудно да се каже дали мотивите на ръководителите на тези институции да закупят османски ценни книжа са чисто пазарни. Възможно е и да е имало „препоръка“ от по-високо място в провинциалната йерархия, или от самия център, да се закупи османски дълг. Ясно е, че това няма как да се докаже и си остава просто една хипотеза, но все пак ми се струва удачно да се помисли върху възможността, в някои случаи, османските власти да са използвали административни лостове за да подтикнат определени градски съвети и/или сирашки каси да инвестират в ценни книжа. При всички случаи тези примери са интересни и ни показват различните механизми използвани за обезпечаване на емитиран вътрешен дълг.

Вместо заключение – отговори, въпроси и перспективи

Представените тук факти са интересни и важни за финансовата история на Османската империя и Балканите. Несъмнено емисиите облигации, които Портата предлага на своите поданици се нуждаят от допълнителни изследвания и натрупването на далеч по-добра и плътна емпирика, която съответно да направи анализите и заключенията по-сигурни и обективни. Все пак и издиреното до момента ми дава основание да направя някои твърди заключения.

На първо място очевидно Портата използва различни механизми за да получи вътрешен дълг и такъв механизъм се явява емисията от 1871–1872 г., чиято цел е да натрупа капитал за строежа на железопътни линии в Анадола.

³¹ Дефтерът е с дата: 2 август 1876 г. Виж: НБКМ, Ориенталски сбирки, НПТА XIX 18/36, л. 1.

³² Виж регистър на новите облигации: DABOA, MAD.d., 11568 (20 август 1877 г.; 10 шабан 1294 г.). Цитира се по описание.

Номиналната лихва е 10%, което я прави напълно сравнима с реалните лихви, които правителството се принуждава да плаща по външните си заеми. От друга страна някои взети заеми от вътрешни кредитори от този период са при по-високи лихвени нива (15%) и това означава, че емисията е била изгодна за правителството.

Ценните книжа са пласирани успешно. Наличната информация показва за силен интерес. Удачен ход се оказват предлагането им и рекламната кампания насочена към провинциалното население. Така Портата успява да акумулира и свободните капитали в областните центрове и по селата. Облигациите са купувани от всички – мюсюламанни и християни, мъже и жени, граждани и селяни.

Сехимите са закупувани и от някои провинциални институти – сирашки каси и градски съвети. Макар и да става дума за малко такива случаи и то не за всички институции в провинцията, които са разполагали с капитали, все пак си струва да се помисли дали в крайна сметка Портата не използва предлаганите облигации за да си набави необходимия финансов ресурс и чрез известен административен натиск върху провинциите? Нещо, което за мен звучи логично, но ще си остане хипотеза – поне докато не се натрупат още данни.

Интересен и засега оставащ без категоричен отговор е и въпросът какво в крайна сметка се случва с вложенията на кредиторите – дали те си връщат инвестицията в пълен размер и с предвидената десет годишна печалба? Тук съм твърде скептичен. Според мен влошената стопанска конюнктура след 1873 г., заедно с османският фалит от 1875 г., правят твърде вероятно, те да не получили сумите си обратно след изтичането на предвидения срок. Това важи в още по-голяма степен за онези притежатели, които след Руско-турската война от 1877–1878 г. стават граждани на новообразуваното Княжество България или на автономната област Източна Румелия. Всъщност икономическите и политически водовъртежи ще са оказали толкова дълбоки, че няма да е лишено от логически аргументи едно твърдение, че лицата и институциите инвестирали в нови сехими след 1872 г., ако не са ги препродали, са претърпели загуба – малка или по-голяма на този етап няма как да се прецени.

Тези въпроси и свързаните с тях предположения ми се струват добра възможност за провокиране на научен интерес по темата. В това отношение има окуражаващи предпоставки – архивите в Истанбул са отворени за изследователи, натрупват се нови изследвания за османските финансови институции, за участието на мюсюлмани, но и на гърци, арменци, евреи в закупуването на османски вътрешни дългове. Така, че струва ми се логично да се помисли и за ролята на българите в тези операции. Да, тя едва ли ще се окаже толкова значителна и централна, но все пак е важна за разбирането на нивото на финансовата им

грамотност и предприемчивост. Така, че представената тук статия е първи опит в това отношение и искрено се надявам той да не е последен.

ДУШАВЪТ

ЛЮБЪТ ЗА ВЪТРИШНА И ВЪНШНА НОВИНА И ВЪСЪЛВЕН РАЗОЖДЕНИЕ.

Въ връзка за днешен въпрос от Египта, се издава и друга еднакъв въпросъ листъ, наречен за краткостъ, първо-бѣтъ, поставяемията и за връжваемията дѣла въ новина.

ИЗДАВА СЯ ВСЪКА СРЕДА И НЕДЕЛЯ

ТЪТЪ ШИШУАТИ 24 п. н.

Организираността на Дунавския пазар и неговият характер, и в каква степен се развива в днешно време. Показва се в каква степен се развива в днешно време. Показва се в каква степен се развива в днешно време.

да е да се даде на правителството. Външният листъ при потвърдението на сръбските власти ще си знаеа лехкост от сръбските власти правителствени каси, такъ само на Парламентът или оми протекцион, когато се измислят въ другъ мислетъ, като се представят берата и си доказватъ правото, могат да нежатъ лехкост въ откъсен и да о сръбските правителствени каси.

интересуваха, за патентите, които се намиратъ днесъ въ Варненския карантина, похваля се отговоръ отъ сръбските власти.

ЧИСТИ РАБОТИ

Делата въвръзка законите и въпроса до какво степен се развива в днешно време. Показва се в каква степен се развива в днешно време.

Членъ 8) Когато се издаватъ лехкост в тѣхъ случаи, въ които се издава лехкостъ за запази, въ които се издава лехкостъ, въ които се издава лехкостъ, въ които се издава лехкостъ.

Писмата отъ Египта, че по икономически въ това отношение няматъ досега още отъ бюджета поземленъ доходъ. Истината всъщностъ е въ това отношение, че по икономически въ това отношение няматъ досега още отъ бюджета поземленъ доходъ.

УСТАВЪ

За законодателния съставъ на Сръбско кралство, въ който се развива в днешно време. Показва се в каква степен се развива в днешно време.

Членъ 9) Когато се издаватъ лехкост в тѣхъ случаи, въ които се издава лехкостъ, въ които се издава лехкостъ, въ които се издава лехкостъ.

Писмата отъ Виенна. Комитетътъ всъщностъ е въ това отношение, че по икономически въ това отношение няматъ досега още отъ бюджета поземленъ доходъ.

ОБЩИ РАБОТИ

Делата въвръзка законите и въпроса до какво степен се развива в днешно време. Показва се в каква степен се развива в днешно време.

Членъ 10) Когато се издаватъ лехкост в тѣхъ случаи, въ които се издава лехкостъ, въ които се издава лехкостъ, въ които се издава лехкостъ.

Делата на въпроса отъ Виенна отъ Матла въ Ломоето сръбско, но прѣдъ като оставатъ двѣ-годишно отъ минаващия Марта има за единъ при остана и оставатъ себѣтъ си, прѣдъ като оставатъ двѣ-годишно отъ минаващия Марта има за единъ при остана и оставатъ себѣтъ си.

ОБЩИ РАБОТИ

Делата въвръзка законите и въпроса до какво степен се развива в днешно време. Показва се в каква степен се развива в днешно време.

Членъ 11) Когато се издаватъ лехкост в тѣхъ случаи, въ които се издава лехкостъ, въ които се издава лехкостъ, въ които се издава лехкостъ.

Слушана на Ханджиятъ Метрополитъ въ Брагундича, въ прѣдъ като оставатъ двѣ-годишно отъ минаващия Марта има за единъ при остана и оставатъ себѣтъ си, прѣдъ като оставатъ двѣ-годишно отъ минаващия Марта има за единъ при остана и оставатъ себѣтъ си.

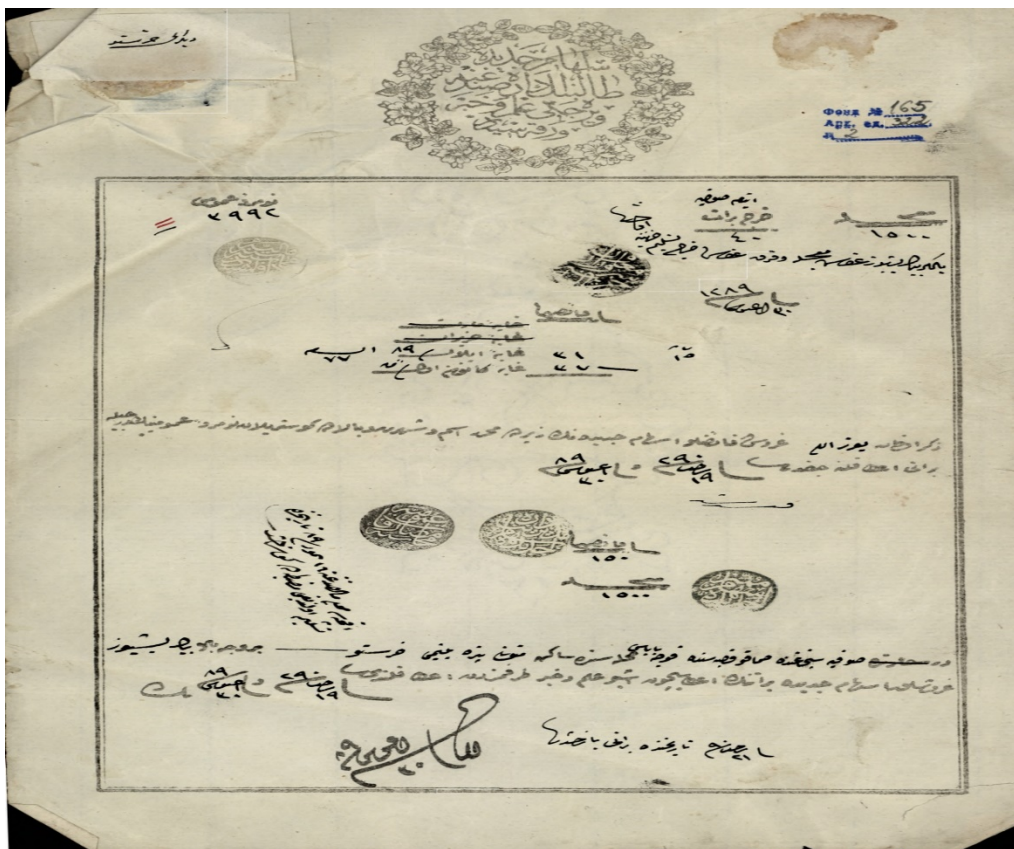
ОБЩИ РАБОТИ

Делата въвръзка законите и въпроса до какво степен се развива в днешно време. Показва се в каква степен се развива в днешно време.

Синдратъ днешен отъ Варненския

Икономически комитетъ отъ Виенна отъ Матла въ Ломоето сръбско, но прѣдъ като оставатъ двѣ-годишно отъ минаващия Марта има за единъ при остана и оставатъ себѣтъ си, прѣдъ като оставатъ двѣ-годишно отъ минаващия Марта има за единъ при остана и оставатъ себѣтъ си.

Фигура 1. Уставът на новите облигации (esham-cedit) Източник: Дунав, VII, 643, 16 януари 1872 г.

Фигура 2. Илмюхабер (*ilmühaber*) за закупени нови облигации (*esham-ı cedid*) на името на Христо, сирак на покойния Петре, от махала Коджа Папас на град Самоков, на стойност 1 500 гроша. Дата: 12 септември 1873 г. (19 реджеб [1]290 г., 30 август [12]89 г.).

Източник: НБКМ, Ориенталски сбирки, Ф. 165, а.е. 322, л. 2.

REFERENCES:

ARCHIVAL SOURCES / АРХИВНИ ИЗТОЧНИЦИ

Преса

Дунав, VII, 638, 29 декември 1871; 643, 16 януари 1872; 645, 23 януари 1872; 646, 26 януари 1872; 648, 2 февруари 1872; 649, 6 февруари 1872; 650, 13 февруари 1872; 651, 16 февруари 1872; 652, 20 февруари 1872; 653, 23 февруари 1872; 654, 27 февруари 1872; VIII, 660, 19 март 1872; 682, 7 юни 1872; 692, 12 юли 1872; IX, 773, 9 май 1873; X, 864, 14 април 1874; 932, 15 декември 1874; 933, 18 декември 1874; XI, 973, 21 май 1875.

Отдел „Ориенталски сбирки“ към Национална библиотека „Св. св. Кирил и

Методий“ (НБКМ)

НБКМ, Ориенталски сбирки, Ф. 165, а.е. 322, л. 1-5.

НБКМ, Ориенталски сбирки, Новопридобита турска архива (НПТА) XIX 18/36, л. 1; НБКМ, Ориенталски сбирки, НПТА XIX 26/110, л. 1-3.

Османски архив – Истанбул

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (DABOA), İ..MMS., 42, 1728, 1737, 1741. DABOA, MAD.d., 11568, 12732, 14141.

BOOKS&ARTICLES / КНИГИ & СТАТИИ

Alper, D & Anbar A 2010, ‘Osmanlı İmparatorluğu’nun İç Borçlanmada Kullandığı Yöntem ve Araçlar’, *Maliye Finans Yazıları*, Yıl 24, Sayı 87, pp. 27-49.

Atanasov, Hr 2020, ‘Regional Municipality Councilors as Creditors: Concerning a Publication in the Dunav Newspaper of 1872’, *Proceedings of the Centre for Economic History Research*, vol. 5, pp. 135-149. [Атанасов, Хр 2020, „Околийските градски съветници като кредитори: по повод на една публикация на вестник „Дунав“ от 1872 г.“, *Известия на Центъра за стопанско-исторически изследвания*, Т. 5, с. 135-149].

Birdal, M 2010, *The Political Economy of Ottoman Public Debt, Insolvency and European Financial Control in the Late Nineteenth Century*, London: I.B.Tauris Publishers.

Clay, Ch 2000, *Gold for the Sultan. Western Bankers and Ottoman Finance 1856-1881: A Contribution to Ottoman and to International Financial History*, London: I.B.Tauris Publishers.

Çizakça, M 2016, ‘Evolution of Domestic Borrowing in the Ottoman Empire’, in Cottrell, P. L, Fraser, M. P & Fraser, L. I (eds.), *East Meets West – Banking, Commerce and Investment in the Ottoman Empire*, London: Routledge, pp. 1-10.

Eldem, Ed 1999, *A History of the Ottoman Bank*, Istanbul: Ottoman Bank Historical Research Center.

Eldem, Ed 2005, ‘Ottoman financial integration with Europe: foreign loans, the Ottoman Bank and the Ottoman public debt’, *European Review*, vol. 13, no. 3, pp. 431-445.

Lyberatos, A 2010, ‘Men of the sultan: The beğlik sheep tax collection system and the rise of a Bulgarian national bourgeoisie in nineteenth century Plovdiv’, *Turkish Historical Review*, vol. 1, no. 1, pp. 55-85.

Manolova-Nikolova, N & Atanasov, Hr 2019, ‘Orphan Funds in the Danube Vilayet of the Ottoman Empire (1860s and 1870s)’, in Sabev, Or & Atanasov, Hr (eds.), *The Bulgarian 19th Century: New Sources and Readings*, Sofia: Academic Publishing House “Za bukвите – O pismeneh”, pp. 18-82. [Манолова-Николова, Н & Атанасов,

- Хр 2019, „Сирашките каси в Дунавския вилает на Османската империя (60-те и 70-те години на XIX в.)“, в: Събев, Ор & Атанасов, Хр (съст.), *Българският XIX век: нови архиви и прочити*, София: Академично издателство „За буквите – О писменехъ“, с. 18-82].
- Minoglou, I 2002, ‘Ethnic minority groups in international banking: Greek diaspora bankers of Constantinople and Ottoman state finances, c. 1840–81’, *Financial History Review*, vol. 9, no. 2, pp. 125-146.
- Owen, R 2009, *The Middle East in the World Economy 1800-1914*, London: I.B.Tauris.
- Pamuk, Ş 1984, ‘The Ottoman Empire in the “Great Depression” of 1873-1896’, *Journal of Economic History*, vol. 44, no. 1, pp. 107-118.
- Pamuk, Ş 2000, *A Monetary History of the Ottoman Empire*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Radushev, Ev 1995, *Agrarian Institutions in the Ottoman Empire in the 17 and 18 centuries*, Sofia: Academic Publishing House “Professor Marin Drinov”. [Радусhev, Ев 1995, *Аграрните институции в Османската империя през XVII-XVIII век*, София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“].
- Tsvetkova, B 1960, ‘The Redemption System (iltizam) in the Ottoman Empire in the 15th -18th c., *Proceedings of the Institute of Legal Sciences at BAS*, vol. 11, no. 2, pp. 195-223. [Цветкова, Б 1960, „Откупната система (илтизам) в Османската империя през XV-XVIII в.“, *Известия на Института по правни науки при БАН*, Т. 11, кн. 2, с. 195-223].
- Vekov, M 2015, *The Metric System in Bulgaria. Metric Reforms and Metrological Activity 18-19 Centuries* https://electronic-library.org/books/Book_0057.html [Viewed 6 October 2021]. [Веков, М 2015, *Метричната система в България. Метрични реформи и метрологична дейност XVIII-XX век* https://electronic-library.org/books/Book_0057.html Достъпно на 6 октомври 2021 г.].
- Yaneva, Sv 2011, *Bulgarians – tax collectors in the fiscal system of the Ottoman Empire. Towards the History of the Bulgarian Business and Social Elite in the 19th Century*, Sofia: New Bulgarian University Publishing House. [Янева, Св 2011, *Българи – откупвачи на данъци във фискалната система на Османската империя. Към историята на българския делови и социален елит през XIX в.*, София: Издателство на Нов български университет].

Correspondence address:

Hristiyan Atanasov – Associate Professor, PhD
University of Library Studies and Information Technologies
Department of Library Management and Archives
119, Tsarigradsko Shose Blvd. 1784 Sofia
Tel.: (+ 359) 897 886 371
E-mail: h.atanasov@unibit.bg
Web of Science Researcher ID AAW-6367-2020
<https://publons.com/researcher/3841239/hristiyan-atanasov/>
<https://orcid.org/0000-0003-3701-0387>